

VAR BÖRJAR SVERIGE?

av Petter Hellström

Runsten U379 i Sigtuna, rest till minne av Torkel.

På en runsten från Sigtuna finns en historia inristad. Det är en minnessten över Torkel, rest av hans kompanjoner. Torkel var död redan när stenen ristades, men berättelsen om honom lever kvar än idag. Stenen gör Torkel viktig.

Också i vår tid berättar vi historier om oss själva, våra nära och kära. Vi ristar dem inte alltid i sten, men de säger alltjämt något om vilka vi är och hur vi blev till. Kanske säger de också något om vilka vi vill vara; om vad vi tycker är viktigt. Mina egna berättelser kan handla om farmors föräldrar som røjde skog och byggde gården i Norrland, om gammelmorfar som for till Amerika men kom tillbaka eller om min första flickvän som fick mig att sluta äta kött. Varje gång jag berättar de här historierna så påverkar de andras och min egen bild av vem jag är. På ett liknande sätt påverkas vi alla av större, kollektiva berättelser – om folkgrupper, nationer och religioner.

Sådana berättelser hittar vi i historieböckerna. Där samlas de och blir till det vi kallar för "historia". Dessa stora berättelser har ofta sina ursprung i politiska projekt. Att

vi allt oftare talar om Europas historia – i singularis – det hör samman med en pågående politisk förändring. Föreställningen om att det alltid har funnits ett Europa växer fram i takt med att detta Europa blir allt viktigare i nuet.

En liknande förändring inträffade i början av 1800-talet, då Sveriges historia – också den i singularis – blev ett allt viktigare begrepp. Den tidens nationalistiska tanke var att det fanns ett enhetligt svenskt folk, som i och för sig hade utvecklats genom historien, men som trots denna utveckling i grund och botten alltid hade förblivit samma folk.

Amerikanska stumfilmen "The Viking", från 1928, var den första med ett soundtrack.

Föreställningen om vikingatiden som en slags mytisk ursprungsperiod för detta svenska folk kommer från samma tid. En grupp inflytelserika män ur samhällseliten – däribland Erik Gustaf Geijer och Esaias Tegnér – skapade historier om frihetsälskande, barska och mjöddrickande stridsmän; om bleka och stolta kvinnor med gårdsnycklarna kring halsen; om drakskepp och friska tag; om strid, blod och ära i största allmänhet.

Det här var spännande berättelser som gjorde intryck på många människor. Men egentligen hade de mer att säga om den politiska situationen i början av 1800-talet än om den så kallade "vikingatiden". Med sina berättelser försökte nämligen Geijer och Tegnér stärka fosterlandskärleken i konflikten med Ryssland. Men historierna slog rot och överlevde även sedan krigshotet var över. I början av 1900-talet flöt de så samman med den modernaste av vetenskaperna, rasbiologin. Nationalismen blev ett vetenskapligt faktum och folkets blod ansågs nu höra organiskt samman med landet. Sverige och svenskarna var ett och hade alltid varit det.

Rasbiologin var en vetenskap som gick ut på att dela in människor i olika "raser". En vanlig teknik var att mäta huvudet på folk.

Men om vissa människor hörde hemma i ett visst geografiskt territorium, då fanns det andra som inte gjorde det. På 1800-talet handlade det framför allt om minoritetsgrupper som samer, resande ("tattare") och judar. I vår egen tid får vi höra att muslimer inte passar in. Detta, får vi höra, har inget med ras eller rasism att göra. Istället handlar det om "religionskritik". Till skillnad från kristendomen påstås nämligen islam vara oförenlig med demokrati och så kallade "svenska värderingar". Men även om religionen pekas ut som problemet så finns det talande nog ett problem också med människorna, alltså med muslimerna – faktiskt även med de "muslimer" som inte är troende, som

alltså inte är muslimer. För då är det nämligen deras så kallade "muslimska kultur" som är problemet. Det fascinerande med denna "muslimska kultur" är alltså att den tydligen kan klistra sig fast på en människa vad hon än gör. Även om hon struntar i Gud och svär på svenska, har sex före äktenskapet och spelar spel på sin smart phone i Stockholms tunnelbana – även då finns det människor som tycker att hon inte hör hemma här.

Artisten Loreen och fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimovic är båda födda och uppvuxna i Sverige. De tävlar båda för vårt land. Ändå anser många att de inte är "riktiga" svenskar.

Problemet här kan ligga i en statisk bild av vad svensk kultur och svensk identitet är. Enligt den här statistiska synen så är mänskligheten uppdelad i avgränsade kulturer. Man talar exempelvis om "muslimsk" och "västerländsk" kultur som om de stod i konflikt med varandra – man tillhör antingen den ena eller den andra. Men sanningen är förstås att alla kulturer är blandade, redan innan vi blandar dem.

Sigtunas historia är ett exempel på detta. Här sammanflöt för tusen år sedan religiösa föreställningar från Mellanöstern med folktro och fruktbardyrkan, feodala modeller från Västeuropa med lokala maktstrukturer, arvet från Rom med Mälardalens jordbrukssamhälle. Hit kom utländska handelsmän med sina främmande varor, seder och språk. Här ristades stenar med det runalfabet som nordbor hade utvecklat ur det romerska, som romarna hade utvecklat ur det grekiska, som grekerna hade utvecklat ur

det feniciska och som fenicierna hade utvecklat ur det äldsta kända alfabetet, det ugaritiska från dagens Syrien. Resultatet blev Sigtuna, ett av många frön till Sverige.

Destination Sigtunas varumärke: "Sigtuna – where Sweden begins". Att knyta an till förflutna kan ha syften i nuet. Här är syftet att locka turister.

Sigtuna kallas ibland för Sveriges första stad, även om att säga så är del av ett modernt mytskapande – i turismens tidsålder vill alla vara först och äldst. Det är också en fråga om var man drar gränsen för en stad och var man drar gränsen för ett land. Men det viktiga i sammanhanget är att hur man än ser på saken så låg inte den tidens Sigtuna i Sverige. För Sverige som vi känner det fanns inte. I Sigtuna fanns inte heller något av det som vi idag ser som typiskt svenskt. Där fanns ingen svensk flagga, ingen nationalsång, ingen svensk folkmusik, inga svenska folkdräkter, ingen julafton, ingen kräft- eller surströmmingspremiär. Där fanns troligen lingon, men varken kåldolmar eller kokt potatis.

De som levde i Sigtuna för tusen år sedan skulle haft det svårt att förstå oss om vi pratade svenska med dem. De skulle aldrig ha klarat av ett svenskt språktest. De flesta kunde inte läsa utlänningarnas skrivtecken, alltså de romerska bokstäver som vi använder idag. Stadens invånare må ha varit kristna till stor del, men de skulle inte ha känt igen sig i det som vi idag kallar för kristendom. De delade inte heller några "svenska värderingar".

Veganska kåldolmar. Svenskar har ätit kåldolmar sedan 1700-talet, en välsmakande bieffekt av Karl XII:s femåriga vistelse i Osmanska riket. "Dolma" är ett turkiskt ord som betyder "fylld".

Sanningen om Sverige är därför inte Sigtuna. Inte heller är det vikingarna eller stormaktstiden eller folkhemmet. Sanningen om Sverige finns nämligen inte i det förflutna. Sverige är snarare en pågående *process*. Den ursprungliga betydelsen av ordet "kultur" är att bruka jorden och föda fram boskap. Med andra ord beskriver ordet ett mänskligt skapande: att kultivera. Det var i Mellanösterns jordbrukarsamhällen som människor skapade de första högkulturerna.

Svensk kultur är en process och utveckling blir det vad vi än gör. Frågan är inte *om* utan *vilken* utveckling och *hur*. Gör vi det hela till en inkluderande process som skapar samhörighet, eller till en plågsam dragkamp som skärper gränsdragningarna? Vilka berättelser vill vi berätta om vårt land? Får alla vara med och forma de berättelserna, eller bara vissa?

En sak är i alla fall säker: mänsklig kultur frodas när vi inte längre försöker frysa tiden. Kultur är antikens harpor som blir till mästarnas pianon, lutor som blir till elgitarrer, jägarnas enstämmiga sånger som blir till dagens flerstämmiga körer. Kultur är Medelhavets vindolmar som blir till Nordens kåldolmar. Kultur är upplänningar,

masar, valloner, samer, kurder och somalier som blir till svenskar. Kultur är Sigtuna som blir till Sverige.

Historierna vi berättar om Sigtuna är exempel på hur vår självbild formas genom berättelser. I Sigtuna hittar vi ruinerna av utlänningarnas kyrkor och uppkomlingarnas borgar; av en svunnen värld befolkad av biskopar och kungar, hantverkare och trälar. Hur ska vi tolka dessa minnen? Vi vet vad 1800-talets nationalister gjorde av dem: de skrev en historia om de rena svenskarna. Men det är en dålig historia. Den är inte bara otrevlig, den går också stick i stäv med historisk forskning. Sigtunas och Sveriges förflutna är en mer komplex, mer dynamisk, mer oväntad och oändligt mycket mer spännande historia än så.

Sankt Pers kyrkoruin i Sigtuna. Kristendomen kom till Sverige med utländska missionärer. Idag uppfattar många det kristna arvet som en del av den svenska kulturen.

Kanske kunde det passa här med ett litet tankeexperiment. Fundera en stund på hur märkligt det måste ha tett sig när den första kyrkan byggdes i Sigtuna. Fundera på hur ovant det måste ha låtit när stadsborna fick höra kyrkklockor för första gången. På vilket

sätt var Sigtunas kyrkklockor mer naturliga och svenska då, än böneutrop från svenska moskéer skulle vara idag?

Petter Hellström är doktorand vid Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet. 2010 tog han initiativet till "30 november – Kåldolmens dag", en hyllning till det mångbottnade svenska kulturarvet. De senaste två åren har kåldolmen firats i Kungsträdgården i Stockholm. Bland medarrangörerna återfinns Svenska kyrkan, Sveriges hembygdsförbund och Riksförbundet för folkmusik och dans.

Ovanstående anförande hölls ursprungligen på Steningen slott i Sigtuna, 9 maj 2012.

Tack till Pim Bendt, Tällberg Foundation, för värdefulla synpunkter på texten.

Författarens släktingar framför torpet i övre Ådalen. Tidigt 1900-tal.